

fixation of the results of the indicated investigating (searching) action have been determined.

The deficiencies and the gaps of its legislative implementation have been indicated and the solutions of its solving have been provided. The individual approach to investigation in Ukraine has been proposed and the range of investigative (searching) actions has been expanded during which a temporary seizure of property in the context of Article 168 of the Criminal Procedure Code of Ukraine can be implemented.

Key words: *criminal proceedings; investigation; investigation; a suspect; notion; physician; forensic expert; traces of the crime; distinguishing marks.*

Стаття надійшла 24 листопада 2015 р.

УДК 343.132

О. В. Захарова

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ НА ҐРУНТІ НЕТЕРПИМОСТІ

Проаналізовано аспекти допиту на стадії досудового розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості. Зауважено, що у розслідуванні злочинів цієї категорії необхідно правильно організувати інформаційно-психологічний процес спілкування між особами, що беруть участь у ньому. Адже злочини та інші діяння у цій сфері, що тягнуть за собою покарання, становлять загрозу основним громадянським свободам і фундаментальним правам, що гарантуються Конституцією України та міжнародними актами. Аргументовано, що правильно організований і тактично грамотно проведений допит допомагає отримати важливий доказовий матеріал для встановлення істини в процесі розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості.

Ключові слова: *допит, нетерпимість, ксенофобія, іноземець, перекладач.*

Постановка проблеми. Одним із факторів, який деструктивно впливає на будь-яке суспільство, є ксенофобія (з грецького «*xenos*» – чужий, сторонній «*phobos*» – страх) – ворожість і нетерпимість до осіб іншої віри, культури, національності, до іноземців, представників інших регіонів, а також до чогось незнайомого, чужого, незвичного [1, с. 4].

Кримінальні провадження щодо нетерпимості треба розслідувати з особливою увагою, тому що злочини та інші діяння у цій сфері, що тягнуть покарання, містять загрозу основним громадянським свободам і фундаментальним правам, що гарантуються Конституцією України та міжнародними актами.

Особливістю отримання інформації про обставини вчиненого злочину на ґрунті нетерпимості є те, що її джерелом виступає людина. Тому отримання такої інформації пов'язане з низкою процесуальних, психологічних та етичних вимог, які належать до особливостей проведення допиту.

Стан дослідження. Вагомий внесок у розробку тактики допиту на стадії розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості, зробили такі вчені, як Ю. А. Тищенко, І. М. Осика, О. К. Смірнов, Т. А. Пазинич та ін.

Однак, незважаючи на наукові розробки, отримані результати не відображають повноти особливостей допиту на стадії досудового розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості.

Мета публікації – розкрити особливості проведення допиту на стадії досудового розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості.

Виклад основних положень. За сутністю допит – регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування між особами, що беруть участь у ньому, спрямований на одержання інформації про відомі допитуваному факти, які мають значення для встановлення істини [2, с. 135].

Допит є найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією у діяльності слідчого. Згідно з результатами дослідження П. І. Порубова, слідчі на допити витрачають 25% свого робочого часу [3, с. 18].

Правильно організований і тактично грамотно проведений допит допомагає отримати важливу доказову базу для встановлення істини в процесі розслідування.

На підготовку та проведення допиту у розслідуванні кримінальних проваджень витрачається найбільше часу. За допомогою допиту слідчий не тільки встановлює обставини, які необхідно довести, але й визначає, які докази необхідно встановити, а також перевіряє наявні факти і їх достовірність.

Обов'язковим елементом отримання повних і достовірних показань є всебічна підготовка до його проведення, що охоплює: вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення кола осіб, які підлягають допиту, та вивчення особи допитуваного; встановлення послідовності їх допиту; збирання відомостей про особу допитуваного;

визначення часу, місця і режиму проведення допиту; вивчення спеціальних знань; складання плану допиту; вибір способу встановлення мовного контакту; вибір тактичних прийомів проведення допиту; підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному; визначення необхідних науково-технічних засобів для фіксації допиту та їх підготовка до роботи.

Відсутність підготовчого етапу до допиту може призвести до повторного допиту. А якщо особа допитуваного іноземець, це може бути неможливо, адже іноземець може перебувати в Україні як турист і невдовзі залишить країну, якщо це дипломатичний або консульський співробітник – його повторний допит через особливий правовий статус може здійснюватися у разі виняткових обставин.

На думку Г. А. Зоріна, у процесі допиту важливого значення набувають риси, що характеризують спрямованість особистост, найперше погляди і переконання, які часто визначають учинки людини і виступають як мотиви її дій [4, с. 33].

Властивості особистості не зводяться до її індивідуальних особливостей. Вони охоплюють і загальне, і особливе, і одиничне. Особистість є відображенням впливу класової, національної, професійної та іншої суспільно-історичної чи соціальної спільноти, до якої належить. Крім цих особливостей, важливо знати специфіку умов життя, побуту, звичаїв, культури тощо нації, до якої належить допитуваний. Однак будь-яку якість особистості, як і національну особливість, не можна розглядати окремішньо від класової приналежності допитуваного [5, с. 47].

Слідчому на початковому етапі розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості, слід вирізнити, з яким проявом ксенофобії він матиме справу:

1. *Расизм* – це переконання у тому, що одна раса за природою краща ніж інша. Виражається у почуттях неприязні, ворожості, страху, ненависті представників європеїдної раси до негроїдної, і навпаки.

2. *Етнофобія* – це нетерпиме ставлення до людей іншої нації, народу.

Різновиди етнофобії є такі.

а) *шовінізм* – проголошення однієї нації панівною над іншими. Проявляється, як правило, у формі неповаги і принизливого ставлення народу однієї держави до народу іншої держави (вважаються більш слабкими, менш розвиненими тощо). Історичним прикладом шовінізму і крайньої форми націоналізму була політика фашизму;

б) *антисемітизм* – це вороже ставлення до представників єврейського народу і їхньої культури;

в) *геноцид* – це крайня форма етнофобії, сутність якої полягає у повному або частковому знищенні окремих груп населення або народів.

3. *Релігійна нетерпимість* – це активна неприязнь до цінностей, поглядів і традицій прибічників інших релігійних вірувань, течій. Проявлятися може як на особистісному рівні у формі ворожого ставлення представників один до одного, так і у міжконфесійній боротьбі і протистоянні, появі релігійних, агресивно налаштованих фанатиків. Прикладом може бути розповсюдження у сучасному суспільстві нетерпимого ставлення мусульман до християн.

4. *Мовна антипатія* – це вороже ставлення та неповага до особи, яка не володіє мовою місцевого населення.

5. *Сексизм* – це упереджене ставлення чоловіків до жінок, яке засноване на ідеології нерівності прав. Це стереотип домінування осіб однієї статі над іншою.

6. *Нетерпимість за віковою ознакою або станом здоров'я* – принизливе ставлення, неповага і упередженість до осіб похилого віку, інвалідів, ВІЛ-інфікованих, психічнохворих людей тощо.

7. *Гомофобія* – почуття ненависті стосовно гомосексуалістів; часто супроводжується внутрішніми страхами власних сексуальних фантазій та імпульсів [6, с. 194].

Особливістю потерпілих і свідків у цій категорії кримінальних проваджень є те, що вони є іноземцями.

Іноземцями визнаються особи, які не є громадянами України, а підданими іншої держави або держав (ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства від 04.02.1994 р.» [7]).

Готуючись до допиту іноземця, слідчий повинен із особливою увагою вивчити матеріали провадження. Це допоможе йому правильно та вичерпно встановити предмет допиту, а відтак з'ясувати логічну послідовність запитань, адресованих допитуваній особі.

У ст. 68 КПК України закріплена вимога у разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження слідчий суддя чи суд залучають відповідного перекладача. Це положення є основою забезпечення процесуальної гарантії учасникам процесу, які не володіють мовою судочинства щодо використання законних прав [8].

Насамперед для залучення перекладача, його виклику до слідчого, прокурора або суду необхідно: встановити, який саме учасник процесу не володіє мовою кримінального судочинства, якою мовою він володіє і може користуватися під час провадження; обґрунтувати

необхідність залучення до участі перекладача; визначити, якою мовою повинен вільно володіти перекладач для того, щоб він мін здійснювати переклад мови учасника слідчої дії; заздалегідь спланувати, скільки разів і в яких слідчих діях буде потрібна допомога перекладача [9, с. 352].

Отже, якщо іноземець не володіє державною мовою, слідчий повинен залучити перекладача. Під час допиту іноземних громадян перекладачеві відведена «особлива» роль. Дуже важливо, щоб перекладач став «союзником» слідчого, залишаючись самостійним учасником процесу. Тоді допит іноземця мине легше і буде результативним. Перед початком допиту слід провести бесіду з перекладачем. Попри це, іноземний громадянин у присутності знайомого йому перекладача почуватиметься вільно і відносини зі слідчим будуть довірливими. Зі свого боку, слідчий може ознайомити перекладача з цілями допиту, його планом і характером розслідуваного випадку [10].

Для пошуку перекладача рекомендується звертатися до відповідних консульств або посольств, територіальних громад, неурядових організацій чи вищих навчальних закладів, у штаті яких можуть бути відповідні фахівці. Законними представниками потерпілих, особливо загиблих, можуть виступати співробітники посольства або консульства відповідної країни, які мають відповідний імунітет, що також має враховуватися під час проведення слідчих (розшукових) дій за їхньою участю.

З уваги на те, що спостерігаються різноманітні етнопсихологічні якості представників різних національностей, зокрема етнічні особливості психіки людей, особливості національного побуту, когнітивних процесів, пам'яті, емоцій, виховання, соціалізації тощо, слідчий має використовувати індивідуальний підхід у встановленні психологічного контакту [11, с. 26].

За дослідженнями Д. Морріса, представники різних національностей використовують жести. Іноді вони можуть сприйматися як прямо протилежні за змістом [12].

Установленню відповідного психологічного контакту сприяють такі фактори: роз'яснення потерпілим і свідкам важливості дачі ними показань; запевнення, що слідство буде проведено об'єктивно та неупереджено; тісна взаємодія з керівниками осередків іноземців, а також із представниками посольств; тісна співпраця з керівниками навчальних закладів, де навчаються потерпілі та свідки-іноземці; максимальна коректність у поведінці з потерпілими та свідками іноземцями.

На стадії розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості, під час допиту необхідно з'ясовувати обставини, які спрямовані

на встановлення умисних дій, що розпалюють національну, расову чи релігійну ворожнечу та ненависть, принижують національну честь і гідність або ображають почуття громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також містять пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Водночас Європейська комісія проти расизму та нетерпимості вважає, що законом слід переслідувати в кримінальному порядку такі висловлювання, якщо вони були зроблені умисно: публічні заклики до насильства, ненависті або дискримінації; публічні образи або наклеп; погрози особі або групі осіб через їх расову належність, колір шкіри, мову, релігію, національність або національне чи етнічне походження; публічне вираження з расистськими намірами ідеології, яка стверджує перевагу осіб за расовою ознакою, кольором шкіри, мовою, релігією, національністю або національним чи етнічним походженням або ж принижує таку групу; публічне заперечення, применшення, виправдання або схвалення з расистськими намірами злочинів геноциду, злочинів проти людства чи військових злочинів [13, с. 46].

Під час допиту потерпілого рекомендується з'ясувати такі питання: якою мовою володіє, чи може давати свідчення без перекладача; обставини, що передували кримінальному правопорушенню; чи знайома особа з особою злочинця, якщо так, то з якого часу, за яких обставин познайомилися, в яких відносинах перебувають; чи вживалися особою потерпілого алкоголь, наркотичні або психотропні речовини; чи виявлялася раніше до нього ворожнеча, пов'язана з його національною, расовою чи релігійною належністю, якщо так, то у чому проявлялась; словесний портрет особи злочинців: специфіка одягу, особливі прикмети; припущення (за якими ознаками) про приналежність винних до будь-якої націоналістичної партії, націоналістичних чи молодіжних рухів, субкультури, злочинних угруповань; вид і спосіб екстремістської діяльності, реалізованої щодо потерпілого; характер і розмір спричиненої шкоди; тип, марка, модель, модифікація, номерний знак транспортного засобу, його прикмети (колір, фарбування окремих частин, пошкодження, вантаж тощо) у тих випадках, коли злочинці зникли з місця події на транспортному засобі; напрямок, у якому зник транспортний засіб; хто ще бачив обставини скоєного кримінального правопорушення.

Під час допиту свідка рекомендується з'ясувати такі питання: чи знайомий з потерпілим, якщо так, то з якого часу, за яких обставин

познайомилися, в яких відносинах перебувають; чи знайомий з особою злочинця, якщо так, то з якого часу, за яких обставин познайомилися, в яких відносинах перебувають; чи відомо про наявність будь-яких конфліктів між указаними особами у минулому; чи відомо про факти вживання алкоголю, наркотичних речовин указаними особами; як опинилися на місці вчинення злочину, як розвивався та завершився конфлікт; якими були дії потерпілого; яким були дії підозрюваного; чи був ще хтось присутній на вказаному місці.

За допиту підозрюваного рекомендується встановити таку інформацію: чи відчуває підозрюваний ворожнечу чи ненависть до представників іншої раси, національності, релігії, соціальної групи, якої саме, чому; причини виникнення нетерпимості до представників відповідної раси, національності або релігії; причини нетерпимості, за яких він допускає застосування насильства; який мотив, мета вчинених дій, хто був ініціатором; причини, час, місце та інші обставини, через які він опинився на місці вчинення правопорушення; час, упродовж якого тривала злочинна діяльність; чи знав раніше потерпілого і які були між ними відносини; характер дій потерпілого до вчинення правопорушення; причини виникнення конфлікту (якщо такий був); чи виникла образа з боку потерпілого, якщо так, то в чому це полягало; час і причина конфлікту; співучасники правопорушення та роль кожного з них; механізм учинення правопорушення (підготовка (підбір зброї, знарядь, засобів), безпосереднє вчинення та спосіб приховування); чи вживалися (до, під час, після скоєння правопорушення) алкоголь, наркотичні засоби чи психотропні речовини; чи були боргові зобов'язання між учасниками конфлікту; чи належить до угруповань, організацій, до яких саме, якщо так, їхня структура та особливості.

Слід погодитися з точкою зору В. П. Корж, яка вказує на те, що у допиті підозрюваного члена злочинної (організованої) групи необхідно з'ясувати:

- склад злочинної групи, рольові функції її учасників; хто є організатором, виконавцями;

- упродовж якого часу функціонувала злочинна (організована) група, коли кожен із учасників увійшов у склад кримінального колективу і упродовж якого часу перебував у ньому, чи існували зв'язки з корумпованими працівниками органів влади та управління, в чому вони виявлялися;

- хто вибрав об'єкт злочинного посягання та розробляв план учинення злочинів, здійснював підготовчі дії, зокрема розподіляв ролі;

- в чому конкретно полягав план підготовки до вчинення злочину; ким і як вивчалася обстановка вчинення злочину [14, с. 338–339].

Під час аналізу слідчої та судової практики у насильницьких злочинах окресленої категорії встановлено, що часто у них беруть участь неповнолітні. Тому, окрім зазначених питань, необхідно з'ясувати відомості: щодо втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність; як дорослий учасник впливав на неповнолітнього, наскільки сильний він мав вплив; що неповнолітній розповідав друзям, батькам про свої ксенофобські погляди; як у нього сформувались такі погляди.

Висновки. Лише ретельна підготовка, досконале знання особливостей застосування тактичних прийомів проведення допиту на стадії досудового розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості, та грамотне процесуальне оформлення можуть забезпечити досягнення мети та успішне розслідування у кримінальному провадженні такої категорії.

1. Практичне право: на попередження ксенофобії: навч. посібник / А. О. Галай, В. О. Галай, М. М. Мосюк, Б. Ю. Пипченко, К. В. Скороходько; за ред. А. О. Галай. – К.: КНТ, 2011. – 200 с.

2. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология: учеб. пособие / В. Е. Коновалова. – Х.: Консум, 1999. – 157 с.

3. Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии / Н. И. Порубов. – М.: Юридическая литература, 2005. – 268 с.

4. Зорин Г. А. Психологический контакт при производстве допроса / Г. А. Зорин. – Гродно: Изд-во Гродненского ун-ту, 1986. – 231 с.

5. Бахин В. П. Допрос: лекция / В. П. Бахин. – К., 1999. – 40 с.

6. Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України: зб. наук. праць факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства ХНУВС за 2013 рік / за заг. ред. члена-кореспондента НАПрН України, д-ра юрид. наук, заслуженого юриста України С. М. Гусарова. – Х.: НікаНова, 2014. – 696 с.

7. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 04.02.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

9. Мархевка О. В. Участь перекладача у провадженні процесуальних дій / О. В. Мархевка // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична / гол. ред. М. М. Цимбалюк. – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – Вип. 4. – 648 с.

10. Ненашева Я. В. Особливості допиту іноземців на попередньому слідстві / Я. В. Ненашева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Pravo/17943.doc.htm

11. Олійник О. Становлення та розвиток судового красномовства як складової юридичної риторики в Античну епоху / О. Олійник // Віче. – 2010. – № 17. – С. 26.

12. Моррис Д. Библия языка телодвижений / Д. Моррис; пер. с англ. Н. Караева. – М.: Эксмо, 2010. – 672 с.

13. Розслідування злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості: навчально-практичний посібник / колектив авторів. – К., 2012. – 167 с.

14. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: монография / В. П. Корж. – Х.: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – 412 с.

Захарова А. В. Особенности проведения допроса на стадии досудебного расследования преступлений, совершенных на почве нетерпимости

Проанализировано аспекты допроса на стадии досудебного расследования преступлений, совершенных на почве нетерпимости. Отмечено, что при расследовании преступлений этой категории необходимо правильно организовать информационно-психологический процесс общения между лицами, которые принимают участие в нем. Ведь преступления и другие деяния в этой сфере, которые тянут за собой наказание, становятся угрозой основным гражданским свободам и фундаментальным правам, которые гарантируются Конституцией Украины и международными актами. Аргументировано, что правильно построенный и тактически грамотно проведенный допрос позволяет получить важный доказательный материал для установления истины в процессе расследования преступлений, совершенных на почве нетерпимости.

Ключевые слова: допрос, нетерпимость, ксенофобия, иностранец, переводчик.

Zakharova O. V. The peculiarities of interrogation at the pre-trial stage of crime investigation, committed under the impatience

Certain aspects of interrogation procedure at the pre-trial stage of crime investigation, committed under the impatience are analyzed. The particularity of information reception about the circumstances of a crime committed under the impatience is that its source is likely to be a human. Because of that, the reception of such information is related to a number of procedural, psychological and ethical requirements that lie within the general provisions concerning the interrogation.

When taking into account crime investigation of the aforementioned type it is necessary to organize properly the information-psychological process of conversation between individuals that take part in it. Therefore, crimes and other offenses in this sphere, for which a sanction is foreseen, bear a threat to the main human freedoms and fundamental rights, guaranteed by the Constitution of Ukraine and international documents. Consequently, a properly proceeded and tactically competently organized interrogation enables to receive an important number of evidences with the aim to ascertain a truth during the investigation.

In order to make a certain psychological contact such factors should be observed: the clarification of the importance to evidence for the purpose of crime investigation to the witnesses and victims; a confidence in the fact, that an investigation will be held properly and unbiased; tight cooperation with the leaders of the foreigners and the representatives of embassies; tight cooperation with the directors of educational institutions, where witnesses and victims foreigners study; a high level of tolerance in the conduct towards foreigners – witnesses and victims. At the crime investigation stage committed under intolerance while interrogation it is vital to find out the circumstances directed to designate voluntary actions committed to inflame national, racial or religious fight, or an offence of human feelings regarding their religious beliefs, and also direct or indirect suppression of rights or set up of direct or indirect privileges on the base of race, skin colour, political, religious or other beliefs, sex, ethnical or social origin, financial situation, residence, language and other features.

Key words: *interrogation, impatience, xenophobia, foreigner, interpreter.*

Стаття надійшла 24 листопада 2015 р.

УДК 343.3

О. В. Кондратюк

ЩОДО НЕОДНОЗНАЧНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЯКИХ НОРМ І ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ»

Досліджено суперечливі положення норм Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» щодо принципів оперативно-розшукової діяльності, посилань на чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, мети пошукової діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, що призводять до неоднозначного трактування правозастосування заходів оперативно-розшукової діяльності. Акцентовано на необхідності законодавчого визначення поняття та змісту оперативно-розшукових заходів, поняття, змісту та переліку заходів оперативного пошуку з метою виконання конкретних завдань оперативно-розшукової діяльності до початку оперативної розробки за оперативно-розшуковою справою.

Ключові слова: *оперативно-розшукові заходи, оперативно-технічні заходи, оперативно-розшукова справа, пошукова діяльність, заходи оперативного (ініціативного) пошуку.*

Постановка проблеми. Окремі норми в тексті Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» за змістом містять суперечно-